

De verkiezing van Siardus Vanden Nieuweneijnde tot Abt van Tongerlo en de Habsburgse kerkpolitiek (1745/46)

Résumé

Après le décès de l'abbé Joseph Vander Achter, survenu le 23 novembre 1745 à l'âge de 76 ans, la communauté de Tongerlo fut autorisée à procéder à l'élection d'un successeur. Toutefois ce successeur devait au préalable obtenir la nomination octroyée, en vertu des privilèges apostoliques, par l'impératrice Marie-Thérèse d'Autriche, duchesse de Brabant. A cette fin quelques candidats désignés par le suffrage du collège électoral de Tongerlo devaient être présentés en vue de la nomination impériale. Devant des commissaires mis en place par le comte von Kaunitz, ministre plénipotentiaire autrichien résidant à Bruxelles, les cent et six membres de la communauté de Tongerlo fixèrent leur choix sur Grégoire Tilman van Rijckevorsel, curé à Poppel, sur Siard Vanden Nieuweneijnde, curé à Westerlo, sur Thomas Willems, prévôt du monastère des norbertines à Herentals, et sur Frédéric van Heyst, proviseur de l'abbaye de Tongerlo au comptoir d'Anvers. Les commissaires avancèrent la candidature de Grégoire van Rijckevorsel qui, de loin, avait obtenu la majorité des suffrages, alors que le conseil d'État à Bruxelles s'en tint à une instruction secrète visant à barrer le chemin aux candidats qui n'étaient pas nés sujets de la Maison d'Autriche. Par ce fait, Grégoire van Rijckevorsel, natif de Bois-le-Duc, sur le territoire des Provinces Unies des Pays-Bas, fut rayé de la liste des candidats et substitué par Siard Vanden Nieuweneijnde, qui, lui, fut originaire de la région anversoise et présenté en deuxième lieu. Comme la guerre de succession d'Autriche lancée par Louis XV de France menaçait la domination autrichienne sur les Pays-Bas méridionaux, le ministre plénipotentiaire von Kaunitz se trouvait pris entre l'enclume et le marteau. Il décida en premier abord, malgré la situation particulièrement grave, de ne pas faire usage de ses facultés spéciales attachées à sa charge et de remettre la nomination de Vanden Nieuweneijnde à la com-

pétence de l'impératrice elle-même. Mais finalement, comme les lignes de communication avec Vienne se trouvaient coupées par l'avance des troupes françaises, il se décida en dernière minute d'exécuter la nomination de sa propre autorité. Le cas présent illustre à merveille la part jouée par la politique autrichienne dans la nomination des abbés de Brabant. L'élection canonique et l'installation du nouvel abbé faisant suite à la nomination par le gouvernement autrichien, eurent lieu à Anvers, encore entre les mains des Autrichiens, selon des procédures exposées dans l'article suivant qui retrace les différents stades de l'accession à la prélatrice du successeur de Vander Achter.

Na een abbatiaat van eenentwintig jaar, stierf Jozef Vander Achter, prelaat van Tongerlo, op 23 november 1745 in de leeftijd van 76 jaar. Hij werd in januari 1746 opgevolgd door de 53-jarige Siardus, Ludovicus Antonius Vanden Nieuweneijnde, op dat ogenblik pastoor van Westerlo.

Ludovicus Antonius Vanden Nieuweneijnde werd geboren in Borgerhout bij Antwerpen, maar gedoopt in de Antwerpse katedraal op 27 mei 1693. Na de cursus dialectica aan de Latijnse school van Geel, werd hij in 1711-1712 als minderjarige uit een gegoede familie (*dives, minorenis*) geïmmatriculeerd in de Artes-faculteit te Leuven. Hij volgde de lessen in de pedagogie De Burcht (*Castrum*)¹⁾ waar hij als eerste in de tweede lijn eindigde bij het eindexamen tussen de Leuvense Artescolleges. Ingekleed te Tongerlo op 4 februari 1715 onder de kloosternaam Siardus, sprak hij er zijn geloften uit op 14 januari 1717. Tussen 7 november 1718 en 16 september 1722 volttooide hij zijn theologische studies te Rome als beursstudent van het aldaar gevestigde Sint-Norbertuscollege. In de Eeuwige Stad werd hij priester gewijd op 23 december 1719²⁾. Bij zijn terugkeer vervulde hij de volgende taken: vicaris van de proost van Leliëndaal te Mechelen op 27 juni 1724, archivaris 18 mei 1727, supprior en novicenmeester 9 juni 1728, prior 2 augustus 1731, tenslotte pastoor in Westerlo 6 april 1734³⁾.

De uitverkiezing van pastoor Vanden Nieuweneijnde tot prelaat van Tongerlo kwam veeleer onverwacht tot stand door een samenloop van

¹⁾ A. Schillings, *Matricule de l'université de Louvain*, VII, Brussel, 1963, p. 290, nr. 143.

²⁾ TONGERLO, Abdijarchief (= AAT), *Coll.Rom.*, reg. 3, fol. 24 v°.

³⁾ M.H. Koyen - L.C. Van Dyck, *Abbaye de Tongerlo*, in *Monasticon belge*, VIII, 1, Luik, 1992, p. 353 (hierna te citeren als *Mon.bel.*).

vooral politieke omstandigheden. Bij de kandidaatstelling door de abdij-gemeenschap van Tongerlo was de toenmalige pastoor van Westerlo slechts als tweede uit de bus gekomen. De meeste voorkeurstemmen waren naar de pastoor van Poppel, Gregorius-Tilman van Rijckevorsel⁴), gegaan, die echter op grond van een keizerlijk veto werd uitgesloten omdat hij niet als onderdaan van het Huis Oostenrijk geboren was. Tilman van Rijckevorsel was namelijk op 28 september 1686 te 's-Hertogenbosch ter wereld gekomen als oudste van het gezin van Joannes van Rijckevorsel⁵) en Catharina Lemnius dat acht kinderen telde, allen jongens. Joannes werd seculier priester, Adrianus Franciscus ging naar de minderbroeders, Jacobus volgde het voorbeeld van zijn oudste broer en werd norbertijn van Tongerlo onder de kloosternaam van fr. Walter. Van de twee jongsten werd er een geneesheer en een ander wijnkoper.

De uitsluiting van Gregorius van Rijckevorsel was een voortvloeisel van het benoemingsrecht dat het Huis Habsburg krachtens pauselijke indulten had weten te verwerven. Al was dit recht in de eerste plaats bedoeld als een controle over de rechtgelovigheid van de kandidaten en

⁴) Zie L.A.C.A.M. Van Rijckevorsel, *Bijdrage tot een biografie van Tilman-Gregorius van Rijckevorsel*, in *Familieblad, uitgave van de familievereniging van Rijckevorsel*, nr. 9, p. 8-19, met stamboom. — Een portret van Gregorius-Tilman van Rijckevorsel, gemaakt toen hij provisor van Tongerlo was, wordt op dit ogenblik nog in de abdij van Berne te Heeswijk bewaard. — Van hem geeft onder andere Bonifacius Beerenbroek in het door hem geredigeerde "Necrologium Praemonstratense" (p. 93) de volgende typing (in het Nederlands vertaald): "... een man die ofschoon zeer bedreven in de geestelijke leiding vooral in het financiële en zakelijke beheer uiterst bekwaam was. Hij bezat veel gaven zowel naar ziel als naar lichaam (*hier past Beerenbroeck een tekst uit de 'Vita Norberti' op Van Rijckevorsel toe*): hij was rijzig van gestalte, vriendelijk van voorkomen, welbespraakt, groot met de groten, klein met de kleinen, alles is hij voor allen geworden. Daarom verbaasde het niemand dat hij, na het overlijden van prelaat Vander Achter, met verreweg het grootste aantal stemmen tot diens opvolger verkozen werd, maar het Hof besliste er anders over. Zijn gulhartige gastvrijheid waarin hij, om de waarheid te zeggen, een tikkeltje overdreef, werd spreekwoordelijk: als iemand met een glaasje op wat wankel ter been van een buitengaats excursie terugkeerde zei men gemakkelijk: 'Hij komt van Poppel'. ..."

⁵) Joannes van Rijckevorsel, afkomstig uit Breda, promoveerde te Leuven tot licentiaat in de medicijnen, maar voerde de titel medicinae doctor. Was in 1684 in eerste huwelijk getrouwd met Catharina Lemnius, en in 1714 in tweede huwelijk met Joanna Catharina Theresia van Nuyssenburgh van Zuidewijn, van wie hij reeds het jaar nadien scheidde van tafel en bed. Hij was geneesheer te 's-Hertogenbosch. Aldaar begraven 7 juli 1732. — H. Bots, I. Matthey, M. Meyer, *Noordbrabantse Studenten 1550-1750* (Bijdragen tot de Geschiedenis van het Zuiden van Nederland, nr. XLIV), Tilburg, 1979, p. 593, nr. 4279. — Gregorius van Rijckevorsel schrijft zijn naam met twee ss. In zijn briefzegel staan drie kirkvorsen getekend. Cfr. AAT, II, losse brief in nr. 122, *Liber memoriarum litterarum*.

niet ter vervanging van de vrije abtsverkiezing, toch werd de keuzevrijheid in grote mate aan banden gelegd doordat alleen de kandidaat die het hof politiek welgevallig was, kans maakte op de benoeming. De canonieke of formele verkiezing door het kiescollege, die op de keizerlijke benoeming volgde, werd zodoende gereduceerd tot een ritueel waarin er voor de kiesgerechtigden weinig méér overbleef dan de reeds benoemde abt te aanvaarden of af te wijzen.

Bij de verkiezing van 1745/46 speelde niet alleen de Habsburgse kerkpolitiek in het voordeel van Vanden Nieuweneijnde, maar ook de aan gang zijnde Frans-Oostenrijkse successieoorlog die in de Zuidelijke Nederlanden werd uitgevochten. De pastoor van Westerlo werd immers nog net op het nippertje⁶⁾ door de Oostenrijkse gevolmachtigd minister volgens de principes van de Habsburgse kerkpolitiek tot abt van Tongerlo bevorderd, terwijl de Franse invasietroepen reeds voor de poorten van Brussel stonden. In het kader van de Franse expansiepolitiek had Lodewijk XV de troonswisseling in Wenen, na het overlijden van keizer Karel VI in 1740, aangegrepen om de jonge en onervaren Maria Theresia in haar rijke Nederlanden uit het zadel te lichten. Op 4 mei 1746 hield de zegevierende Franse monarch met zijn hofhouding een schitterende intocht in het veroverde en vernederde Brussel. In het spoor van deze zegetocht zou ook het Franse staatsabsolutisme zijn intrede doen in de bezette gebieden. Hierdoor zouden in de naaste toekomst alle bisschops- en abtsbenoemingen door de kroon gebeuren met voorbijgaan van de rechthebbende kiescolleges. De staatsraison rechtvaardigde immers directe inmenging bij deze benoemingen omdat

⁶⁾ Amandus Aerts, pastoor van Westerlo, noteert in de lijst van zijn Westerlose voorgangers (AAT, II, nr. 921) aangaande de abtsbenoeming van Siardus Vanden Nieuweneijnde: "Syardus van den Nieuweneijnde Antverpiensis factus ex priore pastor <in Westerlo> anno 1734, anno 1746 electus abbas et in obsidione Bruxellensi per gallos patentes aulae Viennensis clam accepta sunt ex urbe Bruxellensi, timentes, ne si, urbs caperetur a gallis ante installationem completam, nominatio abbatis devolveretur ad gallos. Immediate post installatio facta fuit Antwerpiae in episcopatu, eo tempore quo dicta civitas adhuc erat sub dominio reginae Hungariae unde negotium feliciter successit." (Siardus Vanden Nieuweneijnde is in 1734 van prior pastoor in Westerlo geworden, en in 1746 abt gekozen en tijdens de belegering van Brussel door de Fransen werden de patentbrieven van het Weense Hof hem clandestien uit Brussel bezorgd, uit vrees dat, indien de stad vóór de volledige installatie door de Fransen werd ingenomen, de benoeming van de abt aan de Fransen zou worden overgedragen. Onmiddellijk daarna <dit is na het ontvangen van de patenten> heeft de installatie plaatsgevonden in het Antwerpse bisschopshuis <dat moet zijn de refuge van Antwerpen>, ten tijde dat de stad nog onder het bewind stond van de koningin van Hongarije <Maria Theresia> zodat de hele zaak tijdig tot een goed einde kon worden gebracht.)

rechtgelovigheid en volgzzaamheid ook als politieke deugden werden aangezien⁷⁾.

Aan de hand van de beschikbare documentatie kunnen we het administratieve verloop van Van Rijckevorsels uitsluiting stap voor stap volgen⁸⁾ en daarom leek dit geval uit de praktijk bijzonder geëigend voor een kennismaking met de kerkpolitiek van de Oostenrijkse Habsburgers in Brabant.

1. De kandidaatstelling in Tongerlo

Op 2 december 1745, negen dagen na het overlijden van abt Jozef Vander Achter, werden vier regenten⁹⁾ gekozen om samen met prior Gummarus Van Hove de vacante abdij van Tongerlo in de tussentijd te besturen onder toezicht van de vader-abt van de Sint-Michielsabdij te Antwerpen. Die regenten waren: Paulus 't Kint, proost van de Sint-Sulpitius te Diest, Siardus Vanden Nieuweneijnde, pastoor te Westerlo, Thomas Willems, proost van het Besloten Hof te Herentals en Gregorius van Rijckevorsel, pastoor te Poppel¹⁰⁾. Twee abdiheren, baron Filips van Wymar¹¹⁾, supprior, en de Brusselaar Alderik De Grieck, pastoor te Oevel, werden naar Brussel afgevaardigd om daar de procedures voor de aanstelling van een nieuwe abt op gang te brengen¹²⁾. Om niet te ver-

⁷⁾ Zie de patentbrief voor de benoeming van Siardus Vanden Nieuweneijnde die in bijlage op het einde van deze bijdrage te vinden is.

⁸⁾ Het dossier van de verkiezing van 1745 wordt bewaard te BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, *Kanselarij van de Nederlanden te Wenen*, dossiers C/B 7, ad num. 7, en *Oostenrijkse Privé-Raad*, bundel 859. Deze stukken werden gepubliceerd door L.A.C.A.M. van Rijckevorsel, *Bijdrage tot de Biografie van Tilman-Gregorius van Rijckevorsel II*, in *Familieblad, uitgave van de familievereniging Van Rijckvorsel*, nr. 12, februari 1961, p. 15-31. Naar de stukken uit het archief van de Kanselarij van de Nederlanden wordt verwezen met de letter K, naar die uit het archief van de Privé-Raad met de letter R. — AAT, sect. IV, bundel 55/2, fasc. Vanden Nieuweneijnde (= VN), nn. 1-19, bundel 56, fasc. 10 en 12. Zie ook *Mon.bel.*, VIII, 1, p. 352-353.

⁹⁾ Op grond van een bepaling van het Brabants Provinciaal Kapittel van 1718 dat door Gregorius Piera, abt van Tongerlo en vicaris van de abt-generaal, werd samengeroepen. *Acta et decreta capituli provincialis circariae Brabantiae, ordinis praemonstratensis, Tongerloae celebrati anno Domini MDCCXVIII a die vigesima usque ad vigesimam nonam ejusdem anni inclusive*, Antverpiae, 1719.

¹⁰⁾ AAT, IV, bundel 56, fasc. 10, nr. 2.

¹¹⁾ Filips baron von Wymar, geboren te Holzheim bij Keulen, was een bloedverwant van de bisschop van Antwerpen (1711-1727) Peter Jozef de Francken Sierstorp uit Bonn. Zie AAT, II, nr. 25, fol. 31 v°.

¹²⁾ AAT, IV, bundel 56, fasc. 12, op 2, 8, 12, 13, 15 december 1745.

dwalen in de hoofdstedelijke administratieve doolhof lieten ze zich ter plaatse begeleiden door een agent, de heer de Chentinnes¹³).

De Tongerlose afgevaardigden in Brussel moesten allereerst bij de secretarie van State en Oorlog een verzoek indienen voor het aanstellen van de commissarissen die de 'stemmen' van het kiescollege moesten gaan registreren en een aantal gegadigden voor het abbatiaat bij het Weense Hof voordragen¹⁴). De gevolmachtigd minister, Wenceslaus Antoon graaf von Kaunitz-Rittberg¹⁵), benoemde reeds op 6 december 1745 twee commissarissen, namelijk ridder Jean Daniel Antoine Schockkaert, kanselier van Brabant, en de abt van Sint-Michiels te Antwerpen, Jacob Jozef Van der Boven¹⁶). Zij verrichtten hun onderzoek te Tongerlo op 15 en 16 december 1745.

Prior Van Hove zond een convocatie aan zijn stemgerechte medebroeders om in de abdij deel te nemen aan de kandidaatstelling ten overstaan van de hiervoor genoemde commissarissen. Op advies van provisor Bonifaas Van Weerdt, die de mededeling in de wandelgangen van de Brusselse kanselarij had menen op te vangen, schreef Van Hove in zijn eerste convocatiebrief van 7 december 1745 dat buitenheren die tengevolge van oorlogshandelingen verhinderd waren op de aangegeven dagen naar Tongerlo te reizen, hun kandidaten in een gesloten en gezegelde brief mochten aanwijzen¹⁷). Maar deze mededeling van de Brusselse informant bleek onjuist en moest in een tweede convocatiebrief van 8 december worden herroepen¹⁸).

¹³) Aan agent de Chentinnes werd voor uitgaven en honoraria 1855 gulden courant en 13 stuivers betaald op 26 maart 1746. Zie de gedetailleerde afrekening in AAT, IV, bundel 55/2, VN, nr. 17.

¹⁴) Hiervoor moesten ze een premie betalen van 32 gulden courant geld. AAT, IV, bundel 55/2, VN, nr. 17.

¹⁵) Wenceslaus Antoon, graaf von Kaunitz-Rittberg, vertegenwoordigde in onze streken het Oostenrijkse centrale bestuur. Vanaf 24 oktober 1744, deed hij dat met de titel van plaatsvervangend gouverneur-generaal van Karel van Lotharingen, tijdens diens afwezigheid als bevelhebber van de keizerlijke troepen in de strijd tegen Frankrijk. Na de vroegtijdige dood, op 16 december 1744, van Maria Anna van Oostenrijk, de echtgenote van Karel van Lotharingen, droeg hij tot 6 juni 1746, de titel van Oostenrijks gevolmachtigd minister bij het gouvernement-generaal van onze provincieën. Zie Piet Lenders, *Gevolmachtigd minister*, in E. Aerts, M. Baelde, H. Coppens e.a. (eds), *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden (1482-1795)*, 1ste band, Brussel, 1994, p. 234-245.

¹⁶) Voor kanselier Schockkaert en zijn secretaris werden paspoorten of vrijgeleiden afgeleverd waarvoor 46 gulden 12 stuivers betaald werd. De Tongerlose zaakgelastigden moesten bovendien aan de secretaris van de kanselier nog een dikke fooi geven van 28 gulden. AAT, IV, bundel 55/2, VN, nr. 17.

¹⁷) AAT, IV, bundel 56, fasc. 10, nn. 3, 4.

¹⁸) AAT, IV, bundel 56, fasc. 10, nr. 7, brief van 7 december 1745.

Ten overstaan van de commissarissen diende iedere kiesgerechtigde de namen van zijn drie kandidaten op te geven in rangorde van voorkeur en met opgave van motieven. De eerste kandidaat kreeg één eerste stem, de tweede één tweede en de derde één derde stem. Om een einduitslag te berekenen werden de stemmen eerst in hun eigen soort opgeteld en daarna omgerekend volgens de formule: twee tweede stemmen of drie derde stemmen zijn gelijk aan één eerste stem.

Het officieel verslag van deze kandidaatstelling, *besoigné* geheten, moest bij de Oostenrijkse gevolmachtigd minister von Kaunitz-Rittberg worden ingediend. Van de commissarissen werd verwacht dat ze aan het eind van dit verslag de kandidaat naar voren zouden schuiven die, naar hun mening, de meest geschikte was. Tenslotte moest een accurate goederenstaat van de abdij en een afschrift van de benoeming van de vorige abt worden voorgelegd¹⁹).

De commissarissen hadden echter een geheime instructie meegekregen: gegadigden, die niet als onderdaan van het Huis Oostenrijk waren geboren, mochten niet voor benoeming in aanmerking komen. Deze uitsluitingsmaatregel moest onopvallend en voorzichtig worden toegepast: eerder terloops moest geïnsinueerd worden dat stemmen voor buitenlanders wel eens “onvruchtbaar” konden zijn, zonder te laten blijken dat hier een bevel van hogerhand in het spel was²⁰).

Op dat ogenblik telde het kiezerskorps van de abdij 114 religieuzen. Hiervan verbleven er vier in Rome²¹). Twee anderen resideerden buiten het convent: de een als proost in het norbertinessenklooster Leliëndaal te Mechelen²²), de ander in dezelfde hoedanigheid bij het slotklooster

¹⁹) Uit een randbemerking op de minuut van hun aanstellingsbrieven weten we dat een inkomsten- en uitgavenrekening van de abdij niet verlangd werd omdat in Brabant geen pensioenen op abdijen konden worden gelicht. Er wordt ook in vermeld dat de beleidsnota van Kaunitz aangaande de uitsluiting van sommige secretarissen, evenmin van toepassing was omdat de kanselier steeds een van zijn eigen bedienden voor dergelijke opdrachten meenam.

²⁰) Dat alles blijkt uit een annotatie op de minuut van de opdracht: “Instruction secrète et non ostensible pour les Commissaires nommés à l'Élection d'un nouvel Abbé dans l'Abbaye de Tongerlo. — Convenant au service de Sa Majesté Impériale et au bien public que les places des Abbés soient remplies par des Sujets nez de Sa Majesté vous leur ferez connoître avec prudence et management, et comme de votre chef, que regulierement on considère comme infructueuses les voix données a ceux qui ne sont pas nez sujets de Sa Majesté.” R.

²¹) Dat waren de praeses van het Norbertijnse college te Rome Nicolaus Meyers, titulair abt van Belchamps, en de studenten Richardus Berrevoets, Thomas Aquinas Gillebert en Alipius van Bedaff. AAT, *Coll.Rom.*, reg. 3, fol. 28.

²²) Eligius Rigouts was proost van Leliëndaal te Mechelen van 31 mei 1724 tot 4 september 1754.

Besloten Hof van dezelfde orde te Herentals²³). Geen van beiden had aan de convocatie gevolg gegeven omdat zij zich als exempte proosten beschouwden die, als zelfstandige prelaten, vrijgesteld waren van onderwerping aan het gezag van de abt van Tongerlo en dus niet meer behoorden tot de gemeenschap, het *gremium* van diens abdij. Dientengevolge kenden zij zichzelf geen actief maar wel passief stemrecht toe. De oudste van het convent, Paulinus Coomans, pastoor van Retie²⁴), had geen teken van leven gegeven en geen volmachtdrager aangesteld. Eén niet genoemde religieus werd niet in staat geacht op verantwoorde wijze een stem uit te brengen. Er bleven zodoende nog 106 stemgerechtigden over.

Gregorius van Rijckevorssel, kwam als eerste uit de bus met 59 eerste, 19 tweede en 8 derde stemmen. Wat betekent dat 86 kiezers hem als kandidaat hadden opgegeven. Na omrekening kreeg de pastoor van Poppe 71 eerste stemmen en een halve derde stem (75,25 %).

Op een zekere afstand volgde Siardus Vanden Nieuweneijnde met 32 eerste, 22 tweede en 15 derde stemmen of omgerekend 48 eerste stemmen (50,88 %), aldus begunstigd door 69 medebroeders.

Derde kandidaat was Thomas van Aquino Willems van Turnhout, voorheen theologieprofessor in Rome, daarna archivaris, prior en kameeraar in de abdij, nu proost van het Besloten Hof te Herentals, met 7 eerste, 27 tweede en 37 derde stemmen of omgerekend 33 eerste min een halve derde stem (34,98 %).

Op de vierde plaats stond Fredericus, Gerardus van Heyst, provisor van de abdij van Tongerlo te Antwerpen, geboren te Waalwijk (Noord-Brabant), met 4 eerste, 22 tweede en 19 derde stemmen of omgerekend 21 eerste stemmen en één derde (22,26 %).

Op 16 december 1745 brachten de commissarissen verslag uit over hun opdracht. In de verantwoording van hun handelwijze inzake de geheime instructie, verklaarden ze dat met geen woord gerept was over de uitsluiting van vreemdelingen, omdat zij geen formele orders hadden gekregen om de instructie bekend te maken. Trouwens een publieke uitsluiting van Van Rijckevorssel, zo oordeelden ze, zou een volledig ver-

²³) Thomas Aquinas Willems was proost van Besloten Hof te Herentals van 1737 tot 1750. Door de abten van Tongerlo werd hij niet beschouwd als een exempte proost.

²⁴) Paulinus Coomans van Herentals was pastoor in Retie vanaf 2 mei 1726 tot aan zijn dood op 3 mei 1751. Abt Vanden Nieuweneijnde heeft in het dodenboek (AAT, II, nr. 110, p. 124) opgetekend dat hij een uitstekende predikant en biechtvader was en dat hij, in de laatste jaren van zijn leven, dikwijls gezegd heeft hoe zeer hij verlangde naar de abdij terug te keren om zich rustig op de dood voor te bereiden. Maar zijn woorden waren nog niet koud of hij was het al vergeten, schrijft de abt.

keerd effect hebben gesorteerd. Immers, de vorige abt, Jozef Vander Achter, een “buitenlander” uit Oirschot (Noord-Brabant), was bij zijn aanstelling²⁵⁾ in 1724 niet door deze uitsluitingsmaatregel getroffen.

Voortgaande op de uitslag van de consultatie stelden de commissarissen dus Gregorius van Rijckevorsel als kandidaat nummer één voor omdat hij inderdaad in hun ogen de meest geschikte was. Van de 106 kloosterlingen hadden er immers 86, zijnde 91,16 procent, hem uitdrukkelijk als abt gewild. Iedereen had daarenboven vol waardering gesproken over zijn voorbeeldige levenswandel, zijn bedachtzaamheid, zijn geloofsijver, zijn vredelievendheid, zijn gulle gastvrijheid en zijn uitzonderlijke bestuurskwaliteiten. Om al die redenen oordeelden beide commissarissen op dat ogenblik dat deze kandidaat niet mocht worden afgewezen.

2. De politieke stellingname van de Privé-Raad

Op 23 december werd de uitslag van de Tongerlose abtsverkiezing door de Privé-Raad bij het Oostenrijkse gouvernement-generaal te Brussel²⁶⁾ besproken. Zoals te verwachten viel, distancieerde de raad zich onmiddellijk van de kandidaat van de commissarissen omdat, naar hun overtuiging, de keizerlijke verordening van 7 februari 1742 betreffende de afwijzing van buitenlanders, beslist moest worden gehandhaafd. Gregorius van Rijckevorsel werd derhalve onmiddellijk van de kandidatenlijst afgevoerd ten gunste van Siardus Vanden Nieuweneijnde, de kandidaat met het tweede grootste aantal voorkeurstemmen. Ook de vierde kandidaat, Frederik van Heyst, mocht niet in aanmerking komen, want ook hij was op vreemd grondgebied, namelijk in Waalwijk (Noord-Brabant), geboren. De kandidatuur van Thomas Willems bleef daarentegen overeind omdat hij op een gunstige plek — in Turnhout — het levenslicht had mogen aanschouwen.

De raadsleden konden echter de eclatante overwinning van Gregorius van Rijckevorsel niet zonder meer naast zich neerleggen, maar ze stelden daar meteen tegenover dat ook de 69 stemmen voor de Westerlose pastoor blijken gaven van grote waardering vanwege de kiezers. Boven-

²⁵⁾ *Mon.bel.*, VIII, 1, p. 349-350.

²⁶⁾ Hugo De Schepper, *Geheime Raad*, in E. Aerts, M. Baelde, H. Coppens e.a. (eds), *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden (1482-1795)*, 1ste band, Brussel, 1994, p. 295-324.

dien benadrukten ze de prijzenswaardige vroomheid van deze kandidaat, zijn omzichtigheid, ijver, liefde voor de kloosterdiscipline en vooral zijn grote liefde voor de armen. Met begrip voor het tactvolle optreden van de commissarissen gaven de raadsleden grif toe dat een stugge afwijzing van de 'Hollandse' kandidaten inderdaad de noorderburen had kunnen ontstemmen en hen prikkelen tot vervelende represailles tegen de abdij van Tongerlo zelf en tegen haar 'Hollandse' bezittingen en parochies. Maar ze kaatsten de bal toch terug door erop te wijzen dat ook in de Republiek vreemdelingen werden gedwarsboomd waar het ging om de toekenning van de enkele overgebleven katholieke beneficies. Tenslotte vonden ze het geraadzaam in de huidige omstandigheden de Republiek te ontzien om tenminste de keizerlijke instructie geruisloos te kunnen toepassen.

3. De abtsbenoeming van Tongerlo in de ministerraad te Brussel

Na de Geheime Raad kwam de abtsverkiezing van Tongerlo aan de orde in de ministerraad die op 7 januari 1746 onder voorzitterschap van gevolmachtigd minister von Kaunitz vergaderde²⁷).

De persoonlijke houding van von Kaunitz in deze aangelegenheid werd mede bepaald door zijn precaire positie. Hij was naar Brussel gehaald als tijdelijk plaatsvervanger van Anna Maria van Oostenrijk, de overleden echtgenote van Karel van Lotharingen, gouverneur en kapitein-generaal van de Oostenrijkse Nederlanden die, tijdens de veldtochten van haar man tegen de Fransen, het bestuur had waargenomen. Als interimaris was von Kaunitz vanzelfsprekend uiterst voorzichtig en omdat de kandidatuur van de Noord-Brabantse Gregorius van Rijckevorsel in de Republiek in zeer goede aarde was gevallen, was hij onder politieke druk uit het noorden komen te staan. De genomineerde abtskandidaat kreeg inderdaad veel adhesiebetuigingen uit regeringskringen van Den Haag en generaal Cromstrom, bevelhebber van de Hollandse interventietroepen in de Oostenrijkse Nederlanden, was openlijk de kandidatuur van Van Rijckevorsel bij von Kaunitz gaan aanbevelen. Daardoor was de gevolmachtigd minister zich gaan afvragen of hij wel op eigen verantwoordelijkheid en krachtens zijn buitengewone volmachten de

²⁷) Aanwezig waren verder de markies van Herzele, voorzitter van de Jainte, staatsraad Bervoet, de kanselier van Brabant Schockkaert, staatsraad Obin en financieraad Capon.

‘Hollandse’ kandidaat zonder meer opzij mocht zetten, dan wel of hij deze zwaarwegende beslissing niet beter aan Wenen kon overlaten.

De ministers waren echter van oordeel dat von Kaunitz zich van de Hollandse reacties niets aan moest trekken en op eigen gezag de benoeming verrichten.

Raadsheer Capon verdedigde de stelling dat de abt van Tongerlo voor alles een man van eigen bodem moest zijn, betrouwbaar en verknocht aan het landsbelang. Als hoofd van een van de meest welvarende en invloedrijke abdijen van Brabant, zou hij immers een belangrijke rol moeten gaan spelen als gedeputeerde van de clerus in de Staten van Brabant.

Kanselier Schockkaert trad die opvatting volledig bij en eiste met klem de uitsluiting van een abt van over de grens en dit vooral met het oog op de toekomst. Onder het bestuur van een Hollandse abt, zo betoogde hij, zou het aantal van diens landgenoten in de abdij van Tongerlo beslist aangroeien, zodat op termijn het aantal abtskandidaten van Brabantse bodem kleiner zou worden en de huidige problematiek zou worden bestendigd.

Raadsheer Bervoet trad Schockkaerts stelling bij en kleurde ze instemmend in met verhalen over de moeilijkheden die zich in bepaalde Brabantse kloosters voordeden wegens de te grote invloed van buitenlanders.

Raadsheer Obin, tenslotte, sloot zich bij zijn collega's aan, maar zwakte hun boute beweringen toch een beetje af met de bedenking dat, niettegenstaande alle bezwaren, Hollandse abten te verkiezen waren boven Franse, want deze waren helemaal niet te vertrouwen.

De vrees voor het Hollandse misnoegen, die eerst in de Privé-Raad aan het licht was gekomen, maakte dus weinig indruk op de ministers. De noorderburen voor het hoofd stoten leek voor deze politici op dat ogenblik minder bezwaarlijk dan hun Weense superieuren te mishagen. Daarom spoorden ze von Kaunitz aan niet te lang te aarzelen omdat de politieke toestand in het land uiterst gespannen bleef, al leken de Franse invasietroepen na hun overwinning bij Fontenoy op 11 mei 1745 slechts langzaam over het land uit te waaieren.

4. Het eigenwillige optreden van graaf von Kaunitz

Een weifelende von Kaunitz legde het advies van de raadsheren naast zich neer en besloot de uiteindelijke keuze van de abt van Tongerlo aan

keizerin Maria Theresia zelf over te laten. Hij stuurde daarom alle bescheiden naar Wenen.

In zijn begeleidend schrijven van 8 januari 1746 lichtte hij zijn besluit toe²⁸). De leden van de Raad van State mochten dan al eensgezind een Hollandse kandidaat afwijzen, von Kaunitz aarzelde om van zijn buitengewone volmachten gebruik te maken omdat de Franse opmars intussen tot staan was gebracht door de Hollandse interventietroepen. Nu de normale verbindingslijnen met Wenen weer functioneerden, vond hij het niet verantwoord op eigen gezag te beslissen en gaf hij er de voorkeur aan de abtsbenoeming aan de keizerin over te laten die wellicht haar eigen argumenten in deze aangelegenheid wilde laten doorwegen.

Wat de goederenstaat van de abdij betrof, gaf de gevolmachtigd minister aan zijn Weense opdrachtgevers te verstaan dat een voorafgaand onderzoek zeer tijdrovend en bovendien totaal overbodig zou zijn omdat in Brabant — op grond van de Blijde Inkomst — geen pensioenen voor derden aan de abdijen konden worden opgelegd.

5. Het consult van de Hoge Raad voor de Nederlanden te Wenen

In het keizerlijke Wenen boog de Hoge Raad voor de Nederlanden²⁹), bestaande uit hertog Silva-Tarouca, graaf von Königsegg-Erps, M. Desvalls-Poal en baron Jan-Baptist de Cazier, zich reeds op 18 januari 1746 over het dossier van von Kaunitz betreffende de abtsbenoeming van Tongerlo.

Ook deze raadsheren hadden woorden van goedkeuring over voor de handelwijze van de commissarissen die als bedachtzaam werd op prijs gesteld omdat er inderdaad geen enkele verplichting bestond het veto tegen buitenlanders publiek te maken. De uitsluitingsmaatregel was inderdaad niet bij wet uitgevaardigd, maar lag enkel vervat in een administratieve richtlijn bestemd voor intern gebruik in de schoot van de regering. De Hoge Raad was de mening toegedaan dat onvriendelijke uitspraken tegenover de Hollanders inderdaad vergeldingsmaatregelen

²⁸) K, 8 januari 1746.

²⁹) Deze Hoge Raad bestond uit een voorzitter, een secretaris en vier leden waarvan er twee afkomstig waren uit de Zuidelijke Nederlanden. Zie M. Baelde en R. Vermeir, *Hoge Raad voor de Nederlanden te Wenen*, in E. Aerts, M. Baelde, H. Coppens e.a. (eds), *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden (1482-1795)*, 1ste band, Brussel, 1994, p. 116-123.

hadden kunnen uitlokken met schadelijke gevolgen voor het keizerlijke benoemingsrecht. Bovendien vreesden ze dat er in de abdij van Tongerlo, waar de 'Hollandse partij' de grootste en de invloedrijkste was, hoogstwaarschijnlijk herrie zou zijn ontstaan indien Van Rijkevorsel publiekelijk van de abtsetel zou zijn geweerd.

Al deze argumenten pleitten beslist in het voordeel van Vanden Nieuweneijnde, maar voor de Weense raad gaf een andere beschouwing de doorslag: een Hollandse prelaat van Tongerlo zou moeilijk kunnen functioneren in de Staten van Brabant. Naast deze beschouwingen van strikt politieke aard, werden de geestelijke kwaliteiten van Vanden Nieuweneijnde dik in de verf gezet, omdat de raadsleden wisten dat de vrome keizerin daar bijzonder gevoelig voor was en ze schreven: "*in de persoon van Dom Siardus Vanden Nieuweneijnde gaan goede afkomst en vroom leven hand in hand, zodat hij algemeen als de Vader der Armen wordt geëerd. Dat alles maakt van hem een zeer geschikte kandidaat voor het bestuur van de abdij.*"³⁰⁾

Naast deze tekst heeft keizerin Maria Theresia de benoeming van Vanden Nieuweneijnde geapostilleerd met de woorden "*Je nomme dom Siarde*" en er haar paraaf aan toegevoegd.

6. De benoeming van Siardus Vanden Nieuweneijnde

Graaf von Kaunitz was op 8 januari 1746 nog in de mening dat het met de opmars van de invasietroepen van Lodewijk XV niet zo'n vaart zou lopen, maar de Hoge Raad voor de Nederlanden te Wenen, gealarmeerd door berichten over de oprukkende Franse legers, zette spoed achter de zaak.

Om diezelfde redenen besloot uiteindelijk von Kaunitz op 20 januari 1746 de patentbrief voor de benoeming van Siardus Vanden Nieuweneijnde toch maar zelf uit te vaardigen zonder de stukken uit Wenen af te wachten. Hij gaf dan ook zonder verwijl opdracht aan de president van de Privé-Raad, Augustin de Ferrari, alle papieren voor de officiële benoeming klaar te maken³¹⁾.

Doordat de verbindingslijnen met Wenen wel degelijk van slag waren geraakt, werd er nu zowel in Brabant als in Wenen aan de verzending

³⁰⁾ K, 18 januari 1746.

³¹⁾ R, 20 januari 1746.

van de patentbrieven gewerkt. Reeds op 21 januari 1746 werd Vanden Nieuweneijnde in Wenen officieel benoemd. De volgende dag, op 22 januari 1746, vertrok er een brief van baron de Palazzi voor Vanden Nieuweneijnde waarin de abt verzocht werd aan een agent in Wenen opdracht te geven de keizerlijke patenten aldaar op te halen tegen betaling van 750 Duitse guldens aan rechten. Von Kaunitz werd door een keizerlijke dépêche van diezelfde 22 januari 1746 van de benoeming op de hoogte gebracht, maar het is niet duidelijk wanneer deze berichten in Brussel binnenliepen. Naast lof voor de commissarissen stond er toch weer een vraag in naar de financiële toestand van de abdij van Tongerlo³²).

De formulering van de benoemingspatenten verraadt dat de nieuwe abt van Tongerlo, ten gevolge van de oorlogsomstandigheden, te Brussel door graaf von Kaunitz-Rittberg namens Maria Theresia werd benoemd en dat deze patentbrieven daar werden uitgevaardigd³³). Het ontbreken van een handtekening van de keizerin³⁴) bevestigt deze gang van zaken, die Kaunitz trouwens in zijn brief van 12 maart 1746 aan Maria Theresia beschreef.

Volgens een hoger geciteerde aantekening van abdijsheer Amandus Aerts, opvolger van Vanden Nieuweneijnde als pastoor van Westerlo, zou de patentbrief inderdaad doorheen het Franse belegeringskordon buiten de omsingelde stad Brussel zijn gesmokkeld. Verklaart deze omstandigheid misschien het ontbreken van de rode waslaag op het uithangende zegel? De beschadiging is zeker niet van recente datum, want reeds vóór zijn installatie had de nieuwbenoemde abt zo zijn twijfels gehad over de

³²) In een verzoekschrift van 1757 verzetten de gedeputeerde abten van de Staten van Brabant zich tegen de gedetailleerde goederenstaten die iedere abdij aan de regering moest voorleggen, tegen de nieuwe taksen die onder het mom van koninklijke rechten werden afgedwongen, en tegen de pensioenen waarmee gedreigd wordt. Zij verzoeken derhalve de keizerin, en dit krachtens de Blijde Inkomst en de uitvoeringsdekreten van 12 februari 1521 en 30 juli 1564, voortaan in Brabant steeds twee abten-commissarissen te benoemen in voorbereiding op een abtsverkiezing, geen goederenstaten op te eisen noch bij gelegenheid van een verkiezing noch anders, geen buitengewone administratietaksen voor de benoemingspatenten te vragen en geen pensioenen voor derden op te leggen en de bedragen die als koninklijke rechten sinds kort worden opgeëist, af te schaffen. AAT, IV, bundel 55/2, nr. 19.

³³) AAT, I, nr. 4760.

³⁴) "... par la délibération de notre très cher et féal Wenceslaus Antoine Comte de Kaunitz-Rittberg <bij besluit van onze dierbare en getrouwe Wenceslaus Antonius graaf Kaunitz-Rittberg>". Bij de benoeming van Vander Achter in 1724 werd geen melding gemaakt van de gouverneur-generaal, en in 1780 bij de aanstelling van Godfried Hermans gaf Karel van Lotharingen slechts een advies.

waarde van een gebroken verzegeling. Bovendien vond hij het ook vreemd dat er geen handtekening van de keizerin of van de gouverneur-generaal op het diploma voorkwam, terwijl de patentbrief van zijn voorganger Vander Achter wel door keizer Karel VI was ondertekend³⁵).

Op 24 februari 1746, zou lector Herman Jozef du Maij deze twijfels tijdens een audiëntie bij de Mechelse aartsbisschop ter sprake hebben gebracht. Kardinaal Boussu d'Alsace wuifde alle twijfels weg, en verzekerde dat er met de benoemingspatenten geen vuiltje aan de lucht was: dit document gaf alle garanties voor de geldigheid van de installatie. Hij beweerde bovendien, ten onrechte nochtans, dat dergelijke patenten nooit door de keizerin zelf of door de gouverneur-generaal werden ondertekend. Wat het beschadigde zegel betrof, verzekerde de kardinaal dat het zijn geldigheid behield ook al was het in honderd stukjes gebroken. Een vergelijking met de benoemingspatenten van de abt van de Sint-Michielsabdij te Antwerpen stelde de nieuwbenoemde abt uiteindelijk gerust³⁶).

Inmiddels had gevolmachtigd minister von Kaunitz voor de oprukkende Fransen Brussel moeten ontvluchten om zich te Antwerpen terug te trekken. Vanuit de Scheldestad kon hij pas op 12 maart 1746 aan Wenen rapporteren dat de hachelijke militaire situatie hem had verplicht de benoeming van Vanden Nieuweneijnde op eigen gezag uit te voeren en dat de nieuwe prelaat onderwijl reeds bezit had genomen van zijn abtszetel.

7. De canonieke verkiezing door het convent van Tongerlo

Zoals we reeds bij het begin van deze uiteenzetting hebben doen opmerken, kon een formele of canonieke verkiezing slechts plaatsvinden na een vorstelijke benoeming. Door dit ritueel werd echter slechts het principe van een vrije verkiezing veilig gesteld doordat de kiesgerechtigden de gelegenheid kregen, zij het met weinig kans op slagen, om alsnog verzet aan te tekenen tegen de vorstelijke benoeming³⁷).

³⁵) Vergelijk de benoemingspatenten van prelaat Vander Achter gedateerd op 28 maart 1728 in AAT, I, nr. 4731. Bij de benoeming van Godfried Hermans door Maria Theresia op 17 juni 1780 werd de benoemingsbrief eigenhandig door de keizerin ondertekend. AAT, I, nr. 4791.

³⁶) AAT, IV, bundel 55/2, VN, nr. 20.

³⁷) Dat zo'n weigering weinig effect sorteerde, had men in Tongerlo aan den lijve ondervonden in 1662. Nadat het kiescollege tweemaal de abtsbenoeming van Albert Ursino weigerde te aanvaarden, omdat hij in twee aparte opiniepeilingen maar op de zesde plaats was geëindigd, werd de negatieve uitslag van de canonieke verkiezing een-

Tweeëntwintig conventsheren³⁸⁾ waren op 12 februari 1746 in de kapittelzaal van de abdij bijeengekomen om supprior Filips de Wymar als hun vertegenwoordiger bij de formele verkiezing annex installatieplechtigheid te Antwerpen, nog steeds onder Oostenrijks gezag, aan te stellen. Ze gaven hem volmacht om in hun naam gehoorzaamheid aan de nieuwe abt te beloven.

Op 15 februari 1746 riep prior Gummarus Van Hove alle Tongerlose buitenheren op voor de installatieplechtigheid die zou plaatsvinden op donderdag 17 februari in de refuge van Tongerlo te Antwerpen. Waren ze verhinderd dan mochten ze een vervanger aanduiden. Meerdere ijlboden werden naar pastorieën en andere extramurale residenties uitgezonden om de kiesgerechtigden op te roepen. De geconvoceerden tekenden voor ontvangst op de gemeenschappelijke oproepbrief of duiden een gevolmachtigde aan³⁹⁾. Deze convocaties werden door de Antwerpse stadsnotaris Peter Schepmans in een aparte notariële akte met grote nauwkeurigheid geregistreerd⁴⁰⁾.

Op 17 februari verklaarden uiteindelijk 23 Tongerlose religieuzen⁴¹⁾ ten overstaan van dezelfde notaris hun instemming met de keizerlijke

voudigweg genegeerd om de vorstelijke kandidaat alsnog te kunnen benoemen. Terwille van de aanwezigheid op het generaal kapittel te Prémontré van de vader-abt van de Sint-Michielsabdij te Antwerpen, die de vorstelijke benoeming had moeten bekrachtigen, riep de landvoogd de hulp in van de Brusselse nuntius. Deze moest uitzonderlijke pauselijke bevoegdheden te voorschijn halen om de niet-gewenste kandidaat toch te kunnen installeren. *Mon.bel.*, VIII, 1, p. 341-342.

³⁸⁾ Aanwezig waren in de kapittelvergadering van 12 februari 1746: Libertus Vanden Poel, cellier van het convent, Ambroos De Wit, provisor in Tongerlo, Petrus Verboven, Lambertus van Geffen, lector in de abdij, Engelbertus Peeters, Judocus Rommens, Garembertus Vos, Godescalcus Verhaegen, Urbanus Voet, Sulpitius Troost, Rumoldus Maes, Andreas Vosbergh, Amandus Snoeckx, Henricus Vergouwen, Bernardus Heijnsmans, Elco Stans, Joseph Fortune, Michael Robrechts, Siardus Charlier, Dominicus Van Peteghem en Arnoldus de Hu. Dionysius Cremers, circator en secretaris van het kapittel was ook scrutator. AAT, IV, bundel 55/2, nr. 11.

³⁹⁾ AAT, IV, bundel 55/2, nn. 4 tot 11. Een aantal confraters nam de uitnodiging zeer ernstig op. Zij beschreven in detail de kwalen die hen beletten op reis te gaan, anderen tekenden eenvoudigweg voor ontvangst, en weer anderen zouden proberen aanwezig te zijn maar voor het geval ze belet waren duiden ze een afgevaardigde aan, meestal prior en supprior.

⁴⁰⁾ AAT, IV, bundel 55/2, nr. 12.

⁴¹⁾ Aanwezig waren: Gummarus Van Hove prior, Filips de Wijmar, supprior, Herman Jozef Wittens, proost van Sint-Sulpitius in Diest, Marcus de Fourmestriaux, pastoor van Nispen en Essen, Joannes Chrysostomus de Craen, pastoor van Zoerle, Fulgentius Verachtert, pastoor van Duffel, Frederik van Heyst, provisor van de abdij van Tongerlo in Antwerpen, Paulus Van Lint, pastoor van Diest O.-L.-Vrouw, Bonifacius van Weerdt, provisor van Tongerlo ter abdij, Felix de Pape, pastoor van Olen, Gilbertus Crijters, penitencier in Duffel, Libertus Vanden Poel, cellier van het convent, Hilarius Cornelis, vica-

benoemingspatenten. Van deze akkoordverklaring maakte de aanwezige notaris een akte op, genoemd *acte van Pouvoir, requisitie en autorisatie*, die in wezen de canonieke electie vormde.

In de refuge werd vervolgens Siardus Vanden Nieuweneijnde door de vader-abt van de abdij van Tongerlo, prelaat Van der Boven van de Sint-Michielsabdij te Antwerpen, geïnstalleerd als abt van de Kempense abdij volgens de voorschriften van de premonstratenzer constituties.

De installatieprocedure begon met het verkondigen van de uitslag der 'verkiezing' aan de voor- en achterpoort van het gebouw om mogelijke opposanten gelegenheid te geven alsnog verzet aan te tekenen. De proclamatie gebeurde in aanwezigheid van de volgende getuigen: Jonker Petrus Antonius Wellens dienende binnenborgermeester van de stad, overste (kolonel) Kaasembroodt, meester Gijsmarus Gijsbertus van Heyst, licentiaat in de rechten, Willem Hendrik Daels, postmeester van de stad Diest. Deze afkondiging werd ook bij de voor- en achteringang van de refuge aangeplakt. In de notariële akte stond vermeld: "*Toen niemand ter oppositie compareerde gebeurde de canonieke electie en de confirmatie van de keizerlijke nominatie mede op den voedt, uijt craghte ende in conformiteit der acte van Pouvoir, requisitie ende autorisatie door de Eerw. Heeren Prior, Subprior ende meer andere mede-Litmaeten ende Religieusen der Abdije van Tongerlo, aen denselven Eerw^{leerdigsten} Heeren Prelaet der Abdije van Sinte Michiel tot dien eijnde gegeven ende op heden dato desen voor mij onderschreven notaris ende getuigen gepasseert.*" Daarna hebben alle aanwezigen in eigen naam of in naam van hun opdrachtgevers aan de geïnstalleerde abt *Obedientie, Reverentie ende Assistentie* beloofd⁴²⁾.

Wegens de vacature van de bisschopszetel zowel van 's-Hertogenbosch als van Antwerpen⁴³⁾, werd, zoals reeds gezegd, de Mechelse

ris in Broechem, Willem Peters vicaris in Leliëndaal te Mechelen, Herman Jozef du Maij, lector van Theologie en H. Schrift in de abdij, Gerlacus van Spauwen, penitencier in Duffel, Gilbertus Van den Schilde, vicaris van Leliëndaal Mechelen, Ludolphus de Ruijter, penitencier in Duffel, G. Alen, vicaris te Roosendaal, Gaugericus de Billemont, student te Leuven, T. Driessens, vicaris van Sint-Sulpitius Diest, Folcoldus Balemans vicaris te Duffel. AAT, IV, bundel 55/2, nr. 12.

⁴²⁾ AAT, IV, bundel 55/2, nr. 14.

⁴³⁾ Sinds het overlijden van bisschop Joseph Bergaigne in 1647 werd het bisdom 's-Hertogenbosch, waartoe Tongerlo sedert de indeling van de nieuwe bisdommen in 1559 behoorde, beheerd door apostolische vicarissen gekozen door het kathedrale kapittel, daarna door apostolische vicarissen benoemd door Rome. In het Staatse deel van het bisdom Den Bosch werd het beheer toevertrouwd aan vicarissen die daar geboren waren en daar ook verbleven. Het Spaanse deel van het bisdom, namelijk het dekenaat Geel (waarin Tongerlo lag), en de parochies Arendonk en Poppel, werd aan de zorg van de

aartsbisschop op 24 februari 1746 door fr. Herman Jozef du Maij benaderd om in opdracht van de nieuwe abt een datum voor de abtszegening vast te leggen⁴⁴). Wegens de oorlogsomstandigheden verkoos de kardinaal de plechtigheid uit te stellen⁴⁵). Eindelijk kon kardinaal Thomas Filips de Boussu d'Alsace, aartsbisschop van Mechelen, op 3 april de abtszegening in zijn bisschopsstad toedienen⁴⁶).

Abdijstraat 40
B-2260 Tongerlo

L.C. VAN DYCK, O. Praem.

Mechelse aartsbisschop kardinaal d'Alsace toevertrouwd en later aan de bisschoppen van Antwerpen. De bisschopszetel van Antwerpen was vacant van 2 september 1744 tot 12 maart 1746.

⁴⁴) Met het oog op de eedformule die de abt tijdens de abtszegening zou moeten uitspreken had prelaat Vanden Nieuweneynde een paar twijfels die aan de Mechelse aartsbisschop werden voorgelegd. Bekommerd om de vrijwaring van de quasi-synodale rechten die de abten van Tongerlo beweerden van oudsher te kunnen uitoefenen over de parochies Tongerlo en Oevel, wilde de nieuwe abt graag weten wat hij moest antwoorden op de vraag tot welk bisdom hij behoorde. Moest hij antwoorden dat hij tot het bisdom 's-Hertogenbosch behoorde of mocht hij zeggen dat hij onder geen enkele bisschop viel, vermits de abt van Tongerlo quasi-episcopale rechten uitoefende over de parochies van Tongerlo en Oevel. Waarop de aartsbisschop antwoordde dat de abdij nog altijd behoorde tot de kerkelijke gebiedsomschrijving van 's-Hertogenbosch en dat de voorrechten die de abt bezat hem ten persoonlijke titel gegeven waren. — Autograaf van Vanden Nieuweneynde in AAT, IV, bundel 55/2, nr. 18bis. Zie hier ook de samenvatting van Herman Jozef du Maij.

⁴⁵) Nota door Herman Jozef du Maij opgemaakt na het bezoek aan de kardinaal te Mechelen. AAT, IV, bundel 55/2, nr. 15.

⁴⁶) AAT, IV, bundel 56, fasc.12, bij 3 april 1746.

BIJLAGE

Maria Theresia, door een beslissing van graaf Wenceslaus Anton von Kaunitz-Rittberg, gevolmachtigd minister voor het Oostenrijks Gouvernement-generaal te Brussel in afwezigheid van Maria Theresia's zwager Karel van Lotharingen, Luitenant-gouverneur en Kapitein-generaal van de Nederlanden, en na het overlijden op 16 december 1744 van diens vrouw en plaatsvervangster Maria Anna van Oostenrijk, benoemt Siardus Vanden Nieuweneijnde tot abt van Tongerlo. Gegeven te Brussel op 21 januari 1746 en getekend door de president van de Privé-Raad A. de Ferrari.

ORIGINEEL: TONGERLO, Abdijarchief, I, 4760.

Marie-Thérèse par la grâce de Dieu Impératrice des Romains, reine d'Hongrie, de Bohême, de Dalmatie, de Croatie, d'Esclavonie, etc. Archiduchesse d'Autriche, Duchesse de Bourgogne, de Brabant, de Limbourg, de Luxembourg, de Gueldres, de Milan, etc, etc. Princesse de Suabe et de Transilvanie, Marquise du Saint-Empire Romain, de Bourgogne, de Moravie, de la haute et basse Lusace, Comtesse d'Habsbourg, de Flandres, d'Artois, de Tirol, d'Haynau et de Namur, de Ferrete, de Gorice et de Gradisca, Lantgrave d'Alsace, Dame de la Marche, du Port Naon, de Salins et de Malines etc, etc. Duchesse mariée de Lorraine et de Baar, Grande Duchesse de Toscane etc.

A venerables Nos chers et bien Amés (sic) les Religieux et Convent de l'Abbaye de Tongerlo de l'Ordre de Prémontré en notre Païs et Duché de Brabant, Salut et Dilection.

Comme a Nous comme Duchesse de Brabant appartient d'avoir soigneux égard que les Prelatures, Abbayes, Prieurez et autres Dignités en icelui Paijs soient pourvues de Gens catholiques, doctes, de bonne vie et conversation, signamment afin d'y conserver la saine doctrine de la Chretienne Religion, et que par Indult Apostolique, droit de Patronage légale et autrement Nous compétet et avons droit de nommer aux dits Prelatures et Dignités quant Elles vaquent des personnes suffisantes, idoines et a Nous agréables, et comme par le trépas de Damp Joseph Van der Achter votre dernier Abbé la dite Abbaije étant vacante, Nous avons demandé des informations de l'aptitude et capacité des Religieux d'icelle entre lesquels Nous a été présenté Damp Siarde Van Nieuweneijnde (sic), savoir nous faisons que pour le bon rapport que Nous a été fait du dit Damp Siarde Van Nieuweneijnde et de ses sentiments, expérience, bonne et religieuse vie et conversation, Nous l'avons par la délibération de Notre Très Cher et Féal Wenceslaus Antoine Comte de Kaunitz-Rittberg, du Saint Empire Romain, Seigneur d'Essens, Dudesdorf et Wirmund, Notre Conseiller intime et actuel d'Etat, Ministre Plenipotentiaire pour le Gouvernement général des Pays-Bas en absence de Notre Très Cher et Très Aime beau Frère (sic) et cousin le Sérénissime Prince Charles de Lorraine et de Baar, notre Lieutenant Gouverneur et Capitaine Général des Pays Bas etc. denommé et dénommons par ces présentes a la dite Abbaye de Tongerlo, vous consentant et requerant que procedant

à l'Election de votre nouvel et futur Abbé vous elisiez et acceptiez a icelle Dignité le dit Damp Siarde Van Nieuweneijnde comme personne a ce capable et a Nous agréable, au quel consentons et permettons par ces presentes de pouvoir sur ce obtenir de Notre Saint Père le Pape, de l'Evêque diocésain ou autres Supérieurs ecclésiastiques telles Bulles Apostoliques et provisions de confirmation qu'il appartiendra et icelles mettre en exécution et au surplus prendre la vraie, réelle et actuelle possession de la dite Abbaye ensemble des droits, fruits, profits et émolumens d'icelle, pour dores et en avant la tenir, regir et administrer tant au spirituel qu'au temporel, en ce gardées et observées les Solemnités en tel cas requises et accoutumées, Si donnons en mandement a Nos Tres Chers et Féaux les Chefs et Présidents et Gens de nos Privé et Grand Conseils, Chancelier et Gens de notre Conseil ordonné en Brabant et a tous autres Nos Justiciers, Officiers et Sujets qui ce regardera, qu'a vous en ce que dit est, ils assistent, si besoin en avez et en outre fassent, souffrent et laissent le dit Damp Siarde Van Nieuweneijnde de cette Notre présente Nomination, accord et consentement, pleinement et paisiblement jouir et user, cessant tous contredit et empemens au contraire, CAR AINSI NOUS PLAIT IL.

Donné en Notre Ville de Bruxelles le Vingt et unieme jour du Mois de Janvier, L'an de grâce Mil Sept cens quarante six et de nos Regnes le sixième. (met paraaf Schoc[kkaert] kanselier van Brabant. Vt)

Par l'Imperatrice Reine
A. de Ferrari